

Robert JANIK

Spoleczno-polityczne i ekonomiczne znaczenie sikhizmu

Słowa kluczowe: religia, guru, sikhizm, organizacja wojskowa, hinduizm, islam, ekonomia.

Sikhizm zajmuje szczególne miejsce na religijnej mapie Indii. Dzieje się tak ze względu na jego skomplikowaną historię, rolę kulturową oraz znaczenie społeczno-polityczne i ekonomiczne, jaką odgrywało i wciąż jeszcze odgrywa to utworzone w wyniku próby połączenia doktrynalnych elementów hinduizmu oraz islamu ugrupowanie¹. Powstało ono na przełomie XV i XVI w. w Pendżabie – za jego założyciela uchodzi Nanak (1469–1538) – chociaż podstawowe założenia sikhizmu sformułował już wcześniej Kabir (1440–1518)², który pochodząc z rodziny muzułmańskiej, został uczniem hinduskiego guru (nauczyciela) Ramananda (ok. 1400–1470) i w wyniku studiów i ćwiczeń duchowych doszedł do wniosku, że „prawda” znajduje się we wszystkich religiach świata. Wg jego koncepcji istnieje tylko jeden Bóg, który czczony jest pod wieloma imionami – jako Allah, Rama, Kriszna – przez różne ugrupowania religijne³. Nanak, wywodzący się z kręgów hinduistycznych, zaakceptował podstawy koncepcji Kabira i rozwinął je, tworząc z nich interesującą i nośną jak na owe czasy doktrynę wyznaniową. Zanim jednak doszło do ostatecznego sformułowania tej nowej nauki, jej twórca musiał przejść, jak głosi tradycja sikhistyczna, trudną drogę pełną aktów doskonalenia moralnego i poszukiwań religijnych, która nasuwa skojarzenia z biografią Buddy. Nanak miał, jak chce tego legenda, wycofać się ze świeckiego życia, opuszczając żonę i 2 dzieci (synów). Zostawszy ascetą, wiele podró-

¹ Por. I. Höhn, hasło: *Sikhismus*, [w:] *Wörterbuch des Christentums*, München 1995, s. 1148–1149. Por. W.H. McLeod, *Guru Nanak and the Sikh Religion*, Oxford 1968.

² Wg legendy był on z zawodu tkaczem.

³ G. Parrinder, *The world's living religions*, London 1974, s. 58.

zował, zwiedzając m.in. Beneares i Mekkę. W trakcie swych poszukiwań duchowych przeżył podobno wizję, w której Bóg ofiarował mu kielich nektaru (*amrita*) i nakazał podjęcie doniosłej dla zbawienia ludzkości misji, polegającej na propagowaniu religii powszechnej, znoszącej różnicę między hinduizmem i islamem⁴. Wiara w ponadnaturalny sposób przekazania Nanakowi prawd wiary przez potęgi niebiańskie ma dla jego zwolenników ogromne znaczenie i sprawia, że sikhizm uważany jest za religię objawioną.

Głoszenie zasad uniwersalnego wyznania spowodowało duże zainteresowanie na terenie zróżnicowanego wyznaniowo Pendżabu⁵. W założonej przez siebie organizacji, która miała mu pomagać w wypełnieniu boskiego polecenia, Nanak objął funkcję guru, a jego uczniowie nazywani byli **sikhs** (od sans. *sisya* = uczeń, staroind. *shikshati* = on uczy) – od czego pochodzi nazwa ugrupowania. Doktryna tego nowego kierunku religijnego zakładała monoteizm, co wskazuje na silny wpływ islamu. W duchu religii muzułmańskiej zdefiniowano także istotę Boga, pojmowanego jako siłę stwórczą, osobową i transcendentną w stosunku do świata⁶. „Sikhizm jest ściśle monoteistyczny. Przekonanie, że Bóg jest jeden, jest tak silnie, że można by nawet nazwać sikhizm religią monistyczną. Jedność jest rzeczywistością najwyższą, nie ma innych bogów, oprócz Jednego. Parmesur – Bóg nie ma również żadnych właściwości czy przymiotów (*nirguna*). Wobec tego *sat* (prawda) i *akal* (bezczasowy) lub inne, negatywne określenia, jak *adżuni* (ten, który się nie staje) należą do stosunkowo najtrafniejszych. Jednakże Parmesur czy Sat jest też Bogiem osobowym, a stąd posiada również pewne atrybuty (*saguna*). Ale nie są one nigdy fizyczne, mimo że wiele utworów poetyckich w Pani Księdze antropomorfizuje Boga. Takie miana postaci boskiej, jak Sabd (Słowo), Nam (postać, osoba) i Guru („Niosący światłość”), są proste i przemawiające do wyobraźni. Bóg jest stwórcą, z niego promieniuje wszechświat, którego istnienie i trwanie zależy od wszechmocnej woli bożej (*hukam*)”⁷.

Na związki sikhijskiego pojmowania Boga z islamskim wskazywać może np. fakt, że Nanak napisał poranną modlitwę (*japji*), przypominającą islamskie

⁴ Tamże, s. 59.

⁵ Zamieszkiwali go głównie hindusi i muzułmanie.

⁶ Por. „Pan jest również wolny od lęku i od nienawiści. Człowiek żyje w nieustannym strachu przed głodem, chorobami i śmiercią; w mitologii hinduskiej obawy żywią nawet bogowie, którzy walcząc o władzę, wdają się w niszczycielskie wojny, intrygi i oszustwa”. Zdaniem guru Nanaka, człowiek powinien lękać się jedynie Boga: „Próżno odczuwać inny lęk niż bojaźń bożą: inne leki wymyślam są tylko” (AG 151). Niepokój i trwoga powinny opuszczać sikha w chwili, kiedy doznaje poczucia jedności z Bogiem”. W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, *Sikhowie. Wiara i życie*, tłum. J. Mach, Łódź 1987, s. 83–84

⁷ Tamże, s. 79. Por. „Sikhowie nie kwestionują naukowo pojętej ewolucji; w gruncie rzeczy sikhowie uważają teorie ewolucji za zgodną z własną wiarą, że wszechświat stworzyła myśl boża. Sprzeciw budzi nie ewolucja, lecz materializm, według którego wszechświat sam powstał i sam się tłumaczy”. Tamże, s. 83.

wzewwania do Allaha, którą jego zwolennicy są zobowiązani codziennie odmawiać⁸. Zaczyna się ona od słów: „Jest tylko jeden Bóg – Wszechmogący i Nieśmiertelny – Stwórca Wszechrzeczy”. Nie brakuje jednak głosów wskazujących przy tym na poważne konsekwencje doktrynalne, wynikające z sikhijskiego postrzegania istoty Najwyższej, sprowadzają się w dużej mierze do refleksji nad możliwościami istnienia – wobec wszechmocy Boga – całkowicie wolnej woli człowieka. „Nanakowa koncepcja Boga, wykluczając dualizm, pozostawia z pozoru niewiele miejsca dla własnej woli. Wszystkie wydarzenia przewidziane zostały z góry, a rozgrywają się, ponieważ Bóg tego chce. [...] Zgodnie z poglądem, według którego Bóg jest jedyną rzeczywistością i objawia się sam, wierzą sikhowie, że gdy Bóg się ukazuje, człowiek odkrywa go w sobie. Podobnie jak u Kabira, Lalli i wielu innych santów, idea Boga przebywającego «tuż obok» przewija się bardzo wyraźnie w naukach sikhijskich Guru. I dlatego Guru Nanak sławił pracowite życie grahasthy jako okres, w którym wierny zdąża do uświadomienia sobie Boga i rozważa jego obraz”⁹.

Sikhizm przejął z kolei od hinduizmu wiarę w wędrówkę dusz, związaną z przekonaniem, że przyszłe życie ludzkie zależne jest od karmy, przy założeniu, że bycie człowiekiem stanowi najdogodniejszą konfigurację karmiczną w łańcuchu wcieleń pod względem uzyskania możliwości „zbawienia”¹⁰. „Człowiek stanowi wyjątek pośród stworzeń, gdyż tylko on potrafi dostrzec i umiłować Boga. W stanie naturalnym widzi w sobie pana stworzenia i nie zważa na więzy które nakłada mu śmiertelność i prawa przyrody. Owładnięty pychą (*haumai*) w najlepszym wypadku przyznaje, że świat, łącznie z nim samym, postępuje błędnie, oddalając się od Boga. Dwoistość ta powoduje przywiązanie do rzeczy ziemskich, mają. Konsekwencją jest kolejne wcielenie (*samsara*) na podstawie dawnych uczynków (*karman*). Żeby osiągnąć wyzwolenie (*mukti*) trzeba zwalczyć *humai*, odrzucić wartości doczesne (*manmukh*), zwrócić się do Boga i stopić się z nim (*gurmukh*). Jedyna droga to uprzytomnienie sobie wewnętrznej obecności Boga jako Sabd, Guru i Nam i poddanie się ich działaniu. Wejście na te drogi zawdzięcza człowiek Bogu, który życzliwie spogląda na ludzkie wysiłki (*prasad, nadar*), a pozwalając się poznać jako Sabd, Guru i Nam, oświeca i wyzwala wiernych”¹¹. Jak wynika z nauki sikhów, dusza powołana jest przez Boga

⁸ Por. F. Schuon, *Understanding Islam*, Baltimore, Maryland 2003, s. 13–43.

⁹ W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 85. Por. M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Paderborn 2006, s. 458.

¹⁰ „Sikhizm nie próbuje ustalić porządku wędrówki, się sugeruje przechodzenia od form najprymitywniejszych do ryby, ptaka, zwierzęcia lądowego i człowieka. Twierdzi tylko, że egzystencja ludzka jest najlepsza, ponieważ człowiek jest wyjątkiem. On jeden wśród stworzeń ma rozum i w nim, choćby najsłabiej, żarzy się iskra boża”. W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 87.

¹¹ Tamże, s. 79–80. Por. „Maja nie jest, jak w klasycznej Wedancie, pozorem świata. Jest materialistyczną interpretacją rzeczywistości, naturalną u człowieka nie nawróconego, który Boga nie zna i nie patrzy na świat w sposób dualistyczny. Kiedy ludzie dostrzegają, że Bóg jest jedyną rzeczywistością, wtedy pragnienia doczesne połączą się z wiecznymi i maja przestanie istnieć”.

do istnienia i wraca w drodze rozwoju dokonującego się w różnych wcieleniach (reinkarnacja) do swego boskiego źródła, zatracając przy tym swą indywidualność. „Wyzwolenie jest kresem wędrówki, wyrwaniem się z łańcucha kolejnych wcieleń i zespoleniem się z Bogiem. Jego warunek to osiągnięcie przez duszę etapu wysiłków, Saram Khadam. W stanie tym spoczywa na człowieku przychylnie spojrzenie Boga. Zdążaniem za Bożym spojrzeniem wkracza się do królestwa łaski, do którego samodzielnie dotrzeć by nie zdołał. Dlatego sikhizm odrzuca, jako bezużyteczne, praktyki ascetyczne i jogę”¹².

Religia sikhijaska w okresie swego powstania wprowadziła rewolucyjne – jak na owe czasy – elementy doktryny społecznej, do których zaliczyć można odrzucenie systemu kastowego¹³, uznanie równości mężczyzn i kobiet przed Bogiem, czy zakaz palenia wdów¹⁴. Silne są w sikhizmie wpływy muzułmańskie i hinduistyczne w sferze kultowo-obyczajowej; zwolennikom tej koncepcji teologicznej wolno jest np. konsumować mięso, ale z wyjątkiem wieprzowiny i wółowiny – te zakazy stanowią wyraźne nawiązanie do islamu (w przypadku mięsa świń) i hinduizmu (w odniesieniu do mięsa krów).

Duże znaczenie uzyskała w sikhizmie osoba **guru**. Wg pierwotnych wierzeń tej wspólnoty, bez jego wskazówek (słowo) nie można osiągnąć wyzwolenia karmicznego; on wyjaśniał uczniom naturę wszechrzeczy i wskazywał im właściwy sposób postępowania. Następujący po sobie kolejni nauczyciele decydowali o doktrynalnym obliczu nowej religii i rozwoju typowych dla niej praktyk. Jedną z ważniejszych decyzji okazała się budowa przez czwartego guru Złotej Świątyni w Amritsarze, zwanej również „sadzawką nektaru”¹⁵. Od piątego guru godność przez niego piastowana stała się dziedziczna.

Formy organizacyjne ugrupowania sikhów kształtowały się w znacznej mierze w trakcie wojen prowadzonych z wrogami tego ugrupowania – przeważnie z muzułmanami. Do najcięższych walk wyznawców tej religii z islamskim państwem Wielkiego Mogoła doszło za panowania jego słynnego z religijnego fanatyzmu i okrucieństwa cesarza Auranzgeba (1658–1707)¹⁶. Na jego rozkaz zniszczone zostało centrum sikhizmu, a ówczesny guru został zabity¹⁷. Wskutek tych

---

Tamże, s. 95. Por. H. v. Glasenapp, *Die nichtchristlichen Religionen*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main und Hamburg 1957, s. 279–281

¹² W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 96

¹³ Odrzucenie systemu kastowego było elementem nauki głoszonej jeszcze przez Ramanandę.

¹⁴ Sikhizm ma swe ideologiczne źródła w hinduskim ugrupowaniu wajsznawa bhakti (wyznawcy Wisznu) i w mistycznym kierunku muzułmańskim – sufizmie.

¹⁵ I, Höhn, dz. cyt., s. 1149. Por. „Złotej Świątyni w Amritsarze – budowli czysto sikhijaskiej – nie można jednak uważać za typową gudwarę. Usytuowana na wyspie, pośrodku sztucznego, prostokątnego jeziora, jest bardziej domem Pani Księgi, gdzie cały dzień rozciąga się kirtan i do kład od drugiej nad ranem do późnej nocy przybywają pielgrzymi, niż miejscem wspólnych nabożeństw”. W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 73.

¹⁶ W walce o władzę zamordował trzech braci i więził dożywotnio swego ojca.

¹⁷ O. Zierer, *Neue Weltgeschichte*, Stuttgart 1966, s. 463.

tragicznych doświadczeń syn zamordowanego – Govind (1675–1708)¹⁸ – dokonał reformy organizacyjnej ruchu, w wyniku czego utworzone zostało obronne ugrupowanie (*khalsa*), zdolne do stawienia czoła nieprzyjaciółom¹⁹. Wprowadził on m.in. ceremonię inicjacji, podkreślającą związek każdego wiernego z jego religią, wspólnotowe braterstwo i obowiązek walki w obronie wiary aż do śmierci. Każdy męski wyznawca otrzymywał imię „Singh” (lew); kobiety nazywano „Kaur” („księżniczka”).

Ponadto składać zaczęto przysięgę zobowiązującą do zachowania szeregu charakterystycznych dla wyznawców tej religii przepisów. Należały do nich: zakaz **golenia włosów i brody** (*keś*), obowiązek posiadania przy sobie **stalowego grzebienia** (*kamgha*), **stalowej bransoletki na prawym przegubie** (*kara*) i **stalowego sztyletu** (*kirpan*) oraz noszenia **krótkich, sięgających do kolan spodni** (*kacch*). Wspomniane przepisy, symbolizujące, że system kastowy stracił na znaczeniu, obowiązują wyznawców sikhizmu również dzisiaj, na skutek czego potężne brody i skrywające długie włosy turbany są znakiem rozpoznawczym wyznawców tej religii²⁰.

Sukcesja przekazywania godności guru została zerwana, kiedy synowie Govinda zmarli wcześniej niż ich ojciec. Od tej pory godność nauczyciela utożsamia Święta Księga tego ugrupowania, zwana obecnie **Granth Sahib** (Szlachetna Księga Sighów). Została ona opracowana przez piątego guru – Arjana Singha (1581–1606) – i uzupełniona przez dziesiątego; w jej skład weszły, obok tekstów pochodzących z okresu poprzedzającego wystąpienie Nanaka – przypisywane Kabirowi, Ramanandzie, Jayadevie, czy Namdevie – znane pisma założyciela religii sikhijskiej i następnych guru²¹. Miejszem przechowywania Świętej Księgi stała się świątynia w Amritsar, dokąd sprowadzono je w roku 1604.

Poważną rolę w życiu społeczności sikhijskiej i w jej znacznym sukcesie ekonomicznym odgrywa system moralności. Nakazuje on praktykowanie cnót w rodzaju skromności i pracowitości, jak również poskramiania pychy i cech karzonych powszechnie z egoizmem.

„Etyka sikhijska opiera się na trzech fundamentalnych zasadach: po pierwsze, że *kirt karo*, *nam dżapo* i *wand cako* – praca, pobożność i miłosierdzie – powinny rządzić całym życiem człowieka. Po drugie: że wybujała ambicja (*haumai*) jest wielkim wrogiem miłości do Boga i przejawia się lubieżnością, gniewem, chciwością, materializmem i pychą; należy więc unikać zajęć rozbu-

¹⁸ Znany również jako Gobind.

¹⁹ W sikhizmie występuje idea świętej wojny – głównie przeciw muzułmanom; por. H. Kinder, W. Hilgemann, *Div – Atlas zur Weltgeschichte*, Band 1, München 1965, s. 229.

²⁰ H. Schützing, hasło: *Sikhs*, [w:] *Lexikon der Religionen*, Freiburg – Basel – Wien 1996, s. 613; H.-O. Wiebus, *Lexikon Jugendkulte*, Hamburg 1997, s. 228. Por. G. Głuchowski, *Sikhizm*, [w:] *Leksykon religioznawczy*, red. W. Tyloch, Warszawa 1988, s. 244.

²¹ G. Parrinder, dz. cyt. s. 61. Por. M.A. Macauliffe, *The Sikh Religion. It's Gurus*, Sacred Writings and Authors, 1–6, Oxford 1909.

dzających te cechy i uczyć się opanowania, cierpliwości, służenia innym, nade wszystko zaś pokory, która jest uważana za cnotę najcenniejszą. [...] Praktykowanie tych zasad nie jest łatwe, bo niełatwo jest żyć na podobieństwo lotosu w brudnym stawie, w zgiełku świata, nie pogrążając się w nim; w blasku zalet, a skromnie. Najlepiej byłoby opuścić miasto, ale sikhizm nie uznaje rezygnacji i ascezy²².

Praktykowane przez wspólnoty sikhijskie zasady – szczególnie pracowitość i skromność – przyczyniły się do ich znacznego rozwoju pod względem ekonomicznym²³. Widoczne jest to zarówno w samych Indiach, gdzie wspólnota ta należy do najlepiej zorganizowanych – o czym świadczyć może fakt, iż z jej szeregów wywodzi się wieloletni premier Indii (od 2004 r.) – Manmohan Singh (ur. w 1932 r. w Pendżabie).

Do sukcesów sikhizmu w życiu doczesnym przyczyniła się także tendencja do odrzucania eskapitystycznych form religijności, jakie często występują w hinduizmie. „Ponieważ Bóg mieszka w człowieku, rytuał jest niepotrzebny, liczy się natomiast sposób życia. Człowiek, który słucha Guru (*gurmukh*), poświadcza to, prowadząc pracowite życie (*sewa*) głowy rodziny, gospodarza (*grihasthy*), a nie sannjasina (żebraka), bowiem w stanie dziwan mukti (wyzwolenia, ale z zachowaniem postaci cielesnej) pojmuje siebie i świat jako część jednej rzeczywistości, do której już świadomie się zbliżył, a z którą w chwili śmierci zespoli się całkowicie²⁴.

Na uwagę zasługuje narodotwórcza rola sikhizmu, dzięki której z wyemancypowanej organizacji religijnej powstała mająca świadomość swej odrębności kulturowej grupa etniczna. Jednym z przejawów tego procesu jest fakt, że w pocz. XIX w. utworzone zostało pod wodzą Randżita Singha sikhijskie państwo²⁵, które w latach 1845–1846 i 1848–1849 przeciwstawiało się, jakkolwiek bez powodzenia, zakusom kolonialnym ze strony Kompanii Wschodnioindyjskiej (East India Company). Również później dochodziło do krwawych starć między zwolennikami doktryny Nanaka a Wielką Brytanią, czego przykładem może być masakra ludności sikhijskiej w 1919 r. w Amritsarze. Pomimo sporadycznych konfliktów pokonani Sikhowie utrzymywali jednak dość dobre stosunki z Brytyjczykami, a nawet służyli w ich armii, ciesząc się opinią walecznych żołnierzy. „Jedyną organizacją religijną, która z biegiem czasu doszła do wielkiego znaczenia i utworzyła nawet potężną organizację wojskową na przełomie XVII i XVIII wieku, a wiek później – formalnie państwo na północnym

²² W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s.144

²³ Nasuwają się tutaj analogie z „moralnością kalwińską”, która miała, zdaniem Maxa Webera, przyczynić się do narodzin kapitalizmu. Por. M. Weber, *Die protestantische Ethik*, Köln [b.r.w.].

²⁴ W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 80.

²⁵ Istniało ono w latach 1799–1838 i obejmowało powierzchnię większą niż teren dzisiejszego Pendżabu.

zachodzie Indii, byli sikhowie, dosłownie «uczniowie» Nanaka (zmarł w roku 1538), reformatora religijnego, który głosił wiarę w Wisznu, przenikniętą wierzeniami mahometańskimi i odrzucającą obrazy. Społeczność ta w dużym stopniu zawdzięcza swe powstanie wpływowi myśli Kabira. Mimo ostatecznej utraty samodzielności politycznej – wskutek aneksji Pendżabu przez Kompanię Wschodnioindyjską w 1849 roku – nie przestała odgrywać ważnej roli w życiu religijnym owej prowincji po dzień dzisiejszy (słynna Złota Świątynia w Armit-sarze, w której się przechowuje i odczytuje świętą księgę zwaną Granth Sahib, należy do sikhów)²⁶.

Rząd Pendżabu wykazał się również lojalnością wobec Imperium w czasie II wojny światowej, co odbiegało od linii propagowanej przez indyjski Kongres. Ugodowe w zasadzie stanowisko wyznawców sikhizmu wobec Wielkiej Brytanii związane było w znacznej mierze z ich trudną sytuacją geopolityczną, która sprawiła, że otoczeni przez wrogich sobie muzułmanów i hindusów zmuszeni byli szukać potencjalnego sprzymierzeńca w tym właśnie mocarstwie. Po zajęciu w 1947 r. części Pendżabu przez Pakistan, czemu towarzyszyły krwawe starcia, wielu Sikhów musiało opuścić zamieszkiwane przez siebie tereny. Stało się to powodem wielu tragedii i dramatów ludzkich. Pojawiły się również próby uniezależnienia indyjskiej części Pendżabu od Delhi i utworzenia samodzielnego państwa sikhijskiego na tym obszarze. Rezultatem tego były akty gwałtu po obu stronach, które w żadnej mierze nie przyniosły rozwiązania konfliktu – do roli symbolu urosły zwłaszcza akty okupacji Złotej Świątyni w Armit-sarze przez armię indyjską²⁷. Wśród ofiar walk o status Pendżabu znalazła się także premier Indii – Indira Gandhi – zamordowana w dniu 31.10.1984 r. przez 2 ekstremistów sikhijskich, pełniących funkcję członków jej ochrony osobistej.

Pomimo obfitującej w dramatyczne wydarzenia historii, sikhizmowi udało się zachować swój oryginalny charakter. Również współcześnie, obok wpływów islamskich, występuje w tym wyznaniu wiele elementów hinduistycznych²⁸, które są szczególnie wyraźne w praktyce liturgicznej – np. przy ceremoniach zaślubin²⁹ i pogrzebów³⁰. Znaczną rolę w utrzymaniu poczucia wspólnoty społeczno-

²⁶ E. Słuszkiewicz, *Religie Indii*, [w:] S. Kałużyński, J. Keller, W. Kotański, R. Ohly, E. Słuszkiewicz, W. Szafranski, S. Śliwa, O. Wojtasiewicz, T. Żbikowski, *Religie Azji, Afryki, Ameryki, Australii i Oceanii*, Warszawa 1980, s. 92–93.

²⁷ Np. w 1988 r.

²⁸ W obrębie sikhizmu miały miejsce podziały – głównie na skutek silnych tendencji hinduistycznych – które doprowadziły do wykształcenia się z tej religii samodzielnych ugrupowań wyznaniowych.

²⁹ Por. „Małżeństwo nie jest u sikhów umową społeczną. Jego celem jest połączenie dwojga dusz. Można porównać małżeństwo do jedności między Bogiem i człowiekiem, jedności, której pragnie każdy pobożny sikh”. W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt., s. 125.

³⁰ „Sikhowie podzielają pogląd większości mieszkańców strefy klimatów gorących, że pogrzeb powinien się odbyć możliwie szybko, najlepiej dzień po śmierci. Stosują również kremację. Nie zakazują pogrzebu w morzu ani inhumacji, jednakże kremacja praktykowana jest od pięciuset

ści sikhijskiej odgrywają wspólne spotkania modlitewne w obiektach kultowych, noszących nazwę *darmsali*. „W *Życiorysie* oznaczony numerem B 40 Bóg zwraca się do Guru Nanaka następującymi słowami: „Tak jak mają swoje świątynie wisznuiści, joginowie asan, a muzułmanie meczet, twój wyznawca mieć będzie *dharmsalę*”. Stwierdzeniem „zbudowano *dharmsalę* kończy się tyle opowieści, iż wydaje się że był to obowiązek nałożony przez pierwszego Guru”³¹.

Na podkreślenie zasługuje bogactwo liturgii sikhijskiej, która nadaje tej społeczności religijnej specyficzny koloryt kulturowy³². „Śpiewanie hymnów Guru (czyli *kirtan*), *egzegeza*, *egzorta* – głównie przez przypowieści Guru oraz ich najślawniejszych uczniów – tworzą człon nabożeństwa. Tradycja nie narzuca ani jego pory, ani długości. Niektóre *gurdwary* w wielkich miastach indyjskich lub na Zachodzie przestrzegają dziś stałej pory i długości nabożeństw, które trwają 90 minut lub 2 godziny. O takich sprawach decyduje komitet. Sikhizm nie zna duchowieństwa lub stanu kapłańskiego. Żadna ludzka istota nie może zająć miejsca Guru ani rywalizować z Panią Księgą. Niekiedy człowiek, zwany *granthi*, otrzymuje pobory (*sewa*) za czytanie pisma, prowadzenie nabożeństw i dokonywanie obrzędów, np. zaślubin, lecz jego rola jest czysto służebna. Nie musi pełnić tych funkcji stale. *Granthi* jest sługą społeczności i nigdy nie zaszedł tak wysoko, żeby jego pozycję można było porównywać z pozycją kapłana czy księdza, co na ogół niesłusznie się czyni³³. Warto zwrócić uwagę, że pomimo

---

lat, dlatego inne rodzaje pochówku budzą sprzeciw z przyczyn psychologicznych. Popioły można naturalnie pogrzebać i jak świadczą grobowce (*samadhi*), robiono tak w przypadku wielu santów, ale zazwyczaj wrzuca się je do najbliższej rzeki. Sprzeczne z wierzeniami Sikhów jest wznoszenie zmarłym pomników. Guru zabronili tego, jeśli chodzi o nich samych; niemniej tam, gdzie umarli, stoją dzisiaj *gurdwary*”. Tamże, s. 129.

³¹ W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, dz. cyt. s. 73–72.

³² Por. „Sikhs place no value in mere ritual and reject renunciation of the world as cowardly escapism. They emphasize rather that both Allah and Brahma are pleased by surrender to God and the loving service of one’s fellow human beings. Caste distinctions are not recognized. Sikhs believe in evolution, the law of – *karma*, and reincarnation. Liberation or union with God is made possible only by one’s personal efforts. Sikhs greet one another with the word *Sar siri akal* («God is true; truth is eternal»”. Hasło: *Sikhism*, [w:] *The Rider Encyclopedia of Eastern Philosophy and Religion*, London – Melbourne – Auckland – Johannesburg 1999, s. 334.

³³ W. Owen Cole, P. Singh Sambhi, *Sikhowie. Wiara i życie*, tłumaczenie J. Mach, dz. cyt., s. 77. Por. „Liturgia obowiązuje pod koniec nabożeństwa. Wierni, siedząc, śpiewają *Anand Sahib* – hymn szczęścia, ułożony przez Guru Amara Dasa. Wyrażają radość, że znaleźli Sat Guru i że rozmyślanie o Imieniu podtrzymują ich w wierze”. Tamże, s. 77. Później odczytują zakończenie *Dżapdi Sahib* autorstwa guru Nanaka, po czym na stojąco wierni wysłuchiwać mają tekstu *Too Thakur tum ardas* na pisanego przez guru Ardzana. „Następnie sikhowie z rękami skrzyżowanymi na piersiach i lekko pochylonymi głowami stoją w milczeniu, a ktoś ze zgromadzonych należący do *Klalasy*, obojętnie – mężczyzna czy kobieta, odmawia *Modlitwę, Ardas*. Ostatni fragment modlitwy wszyscy śpiewają, po czym w przypadkowym miejscu otwiera się Panią Księgę i czyta głośno krótki werset – wskazówkę (*wak*). *Diwan* kończy się rozdaniem *karah parszadu*. Tę słodką potrawę, przyrządzoną z mąki, cukru i sklarowanego masła, podaje się na gorąco. Wspólny posiłek jest symbolem powszechnego braterstwa”. Tamże, s. 78.

dużych wpływów hinduizmu nie przyjęto jednak w sikhizmie hinduskiego kultu obrazów, co stanowi wyraz akceptacji dla dotyczących tego zagadnienia przepisów islamu, dopatrującego się w tego rodzaju praktykach bałwochwalstwa i zagrożenia dla monoteizmu.

Nie wszystkie z pierwotnych założeń Nanaka zostały w ugrupowaniu przez niego założonym zrealizowane – np. pomimo teoretycznego odejścia od systemu kastowego i pozornej równości społecznej, w praktyce przedziały w tej dziedzinie nadal obowiązują, a zawieranie małżeństw między członkami różnych kast występuje bardzo rzadko. Na skutek trudnej sytuacji politycznej i ekonomicznej w Pendżabie wielu zwolenników sikhizmu żyje poza jego terenem³⁴. Skupiska ich znajdują się w 19 krajach, gdzie liczą oni łącznie ok. 2 mln wyznawców; w samych Indiach zamieszkiwać ma 16 mln wiernych tej religii³⁵. Wśród Sikhów – zarówno w Indiach, jak i poza ich granicami – dochodzi do napięć społecznych, uosabiających wspomniane różnice kastowe (połączone ze sporami religijnymi); przejawem tego może być strzelanina w świątyni sikhijskiej w Wiedniu w 2009 r., w czasie której jeden z duchownych został zabity, a kilkanaście osób zostało rannych. Po tym zajściu doszło do zamieszek w Indiach (w Pendżabie), w czasie których siły porządkowe użyły ostrej amunicji – co najmniej 2 osoby zostały zabite. Sikhizm uważany jest, z uwagi na swe międzynarodowe rozpowszechnienie, za **religię światową** i stara się przez działalność misyjną pozyskać nowych zwolenników. Wywiera on również wpływ na różne synkretystyczne systemy wyznaniowe – w tym również na kontrowersyjną grupę religijną Sant Mat³⁶.

Summary

Sociopolitical and Economic Meaning of Sikhism

The article deals with the issue of the development of the Sikh's community. The Sikh's religion was founded by guru Nanak in the 15th century in the Punjab (India). Sikhism has had relations with other religions such as Hinduism and Islam. The Sikhs have a tradition of being militarily

³⁴ Sikhowie aktywni są od pokoleń w handlu i służbie wojskowej. Zawody te, które wykonują z powodzeniem, pozwalają im często osiągnąć zamożność i pełnić w Indiach wysokie funkcje w armii i administracji.

³⁵ I. Höhn, dz. cyt., s. 1148.

³⁶ Por. R. Hummel, Sant Mat, hasło: *Sant Mat*, [w:] *Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen*, red. H. Gasper, J. Müller, F. Valentin, Freiburg – Basel – Wien 1994, s. 933–939. Celem medytacyjnym tej grupy jest usłyszenie „boskiego tonu” i zobaczenie „boskiego światła”, co umożliwić ma „wyzwolenie”. W tym celu stosowane są przez Sant Mat praktyki deprywacyjne, zmierzające do odseparowania wiernych, w tym również dzieci – od negatywnych wpływów „bodźców” pochodzących ze świata. Praktyka ta naraziła Sant Mat na liczne krytyki i – w przypadku dzieci – została oficjalnie zaprzestana. Por. P. Zieliński, *Relaksacja w teorii i praktyce pedagogicznej*, Częstochowa 2011, s. 254–262.

trained. The leaders of the Sikh's religion criticised oppressive regimes, such as the invading Mughals.

The brotherhood of Sikhs merced religious, military and social duties into a single discipline. This phenomenon helps explains how the religion has survived intense persecution of many enemies. The British recruited Sikhs in the mid 19th century for their military forces in India. Nowadays the Sikh's community plays a important role in the economical and political life of India and other countries.

Keywords: religion, guru, Sikh's community, military organization, Hinduism, Islam, economy.